

УДК 398.3:639.1(477.87)"19/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2021.05.1078>

ТРАДИЦІЙНІ ЗНАННЯ ТА ВІРУВАННЯ МИСЛИВЦІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ГУЦУЛІВ ЗАКАРПАТТЯ)

Василь КОРОЛЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Комунальний заклад «Закарпатський музей
народної архітектури та побуту»

Закарпатської обласної ради, відділ фондів,
вул. Капітульна, 33а, 88000, м. Ужгород, Україна,
e-mail: anshamash@gmail.com

Розглядаються традиційні мисливські обряди, магичні практики, які мали забезпечити гарантію влучного пострілу і бути оберегом для рушниці проти її зурочення чарами. Звернута увага на образ мисливця в народних віруваннях гуцулів Закарпаття. Окремо проаналізований обряд «викликання рисі» для полегшення передсмертних мук мисливця. З'ясування специфіки мисливських традицій окремих етнографічних районів для сучасної етнологічної науки є надзвичайно актуальним. Отож мета статті — етнографічний опис традиційних мисливських знань (висліджування тварин, приманювання звіра, форми полювання, народні мисливські пастки), вірувань та магичних практик (створення «направляної пушки», обряд «викликання рисі», «вовчого горла» та ін.) які використовували гуцули Закарпаття ще на початку ХХІ ст.

Територія дослідження охоплює Рахівський район Закарпатської області, хронологічні межі дослідження — перша половина ХХ — початок ХХІ ст.

Робота написана на основі власних польових етнографічних матеріалів, зібраних кущовим методом, та висвітлює окремі ділянки з традиційних знань та вірувань мисливців Закарпатської Гуцульщини.

Методологічною основою дослідження є принцип історизму, об'єктивності, комплексності, системності та використання основних методів етнологічної науки: історико-порівняльного, типологічного, аналізу та синтезу.

Ключові слова: Гуцульщина, мисливець, вірування, полювання, пастка, рушниця, замовляння, постріл, оберег, традиції, обряд, демонологія, магія.

Vasil KOROL

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

Ph. D. of Sciences in History, Senior Researcher
Of the Municipal Institution «Transcarpathian Museum
of Folk Architecture and Life»

of the Transcarpathian Regional Administration,
Kapitulna 33a, 88000, Uzhgorod, Ukraine,
e-mail: anshamach@gmail.com

THE TRADITIONAL KNOWLEDGE AND BELIEF OF HUNTERS OF UKRAINIAN CARPATHIANS (BASED ON THE FIELD AND ETHNOGRAPHICAL EXPLORATION OF TRANSCARPATHIAN HUTSULS)

This article represents the state of modern life of the traditional hunting ritual, the magical practices which could to ensure successfully shot and to be like a charm for the gun against its spoiling under the influence of magic. Special attention is given to the hunter image in folk hutsuls belief of Transcarpathia. A rite of «calling of the lynx» to alleviate of death suffering of hunter is being analyzed separately. Clarification of specificity of the hunting tradition of the separate ethnographical regions for the modern ethological science is extremely actual.

The main purpose of this article is ethnographical description of the traditional hunting knowledge (about animals, tracking, luring the beast, forms of hunting, folk hunting traps), the beliefs and the magical practices («directional gun» creation, a rite of «calling of the lynx» and etc.) which used by hutsuls of Transcarpathia in the early ХХІ century.

The methodological basis of the research serves the principle of historicism, objectivity, complexity, systematically; typology and the basic techniques of the ethnological science: historically-comparative, typology, analysis and synthesis.

The research area includes Rakhivsky district of Transcarpathian region, chronological boundaries of study — the first half of the ХХ — beginning ХХІ century.

The work is written on the basis of the own field ethnological material gathered by crude methods and covers individuals areas of traditional knowledge and belief of hunters of Transcarpathian Hutsuls region.

Keywords: Hutsuls region, hunter, belief, hunting, trap, gun, charming, shot, talisman, tradition, rite, demonology, magic.

Вступ. Дослідження традиційних мисливських вірувань, знань, магічних практик, що сформувались на Закарпатській Гуцульщині, є актуальними як для вивчення різноманітних аспектів народної культури, так і для реконструкції традиційного світогляду та давніх форм господарської діяльності.

Основу джерельної бази дослідження становить польовий матеріал, зафіксований автором в населених пунктах Рахівського району Закарпатської області у 2017, 2018 та 2020 рр. Також використовуємо матеріали, зібрані студентами історичного факультету УжНУ спільно з науковими співробітниками КЗ «Закарпатського музею народної архітектури та побуту» ЗОР під час польової етнографічної експедиції, проведеної у 2017 році серед ясінянських гуцулів.

Метою статті є етнографічний опис традиційних мисливських знань (про тварин, висліджування, приманювання звіра, форми полювання, народні мисливські пастки), вірувань та магічних практик (створення «направляної пушки», обряд «викликання рисі» та ін.), які використовували гуцули Закарпаття в середині ХХ — на початку ХХІ ст. Висвітлення цих питань дасть змогу показати загальний стан збереження та розвитку традиційних форм мисливства, пов'язаних з ними звичаїв, вірувань та магічних практик на досліджуваній території.

В українській історіографії кінця ХІХ — початку ХХ ст. можна знайти порівняно небагато праць, які б торкалися мисливства. Цінну інформацію з зазначеної проблематики містить монографія В. Шухевича [1, с. 275—285], а також розвідка А. Онищука [2, с. 59—177]. На теренах Закарпаття в першій половині ХХ ст. традиційні мисливські вірування розглянув у кількох статтях Ф. Потушняк [3, с. 148—151; 4, с. 88—90, с. 101—103]. В радянський період мисливських традицій гуцулів дослідники торкалися доволі слабо, окремий огляд присвятили мисливству М. Мандибуря і Р. Федина [5, с. 146—157]. На поч. ХХІ ст. традиційному мисливству українців Карпат присвятив кілька ґрунтовних розвідок В. Романюк [6, с. 207—214; 7, с. 300—306; 8, с. 66—67; 9, с. 74—84; 10, с. 685—693], мисливство на теренах Полісся розглядав А. Дмитренко [11, с. 185—190; 12, с. 20—28], Г. Аркушин [13, с. 183—193].

Методологічною основою дослідження є принцип історизму, об'єктивності, комплексності, систем-

ності та використання основних методів етнологічної науки: історико-порівняльного, типологічного, аналізу та синтезу.

Основна частина. У традиційних віруваннях українців Закарпаття розрізняють два типи мисливців: «Є звичайні, і ті, що застосовують чародійні засоби. Звичайний, чесний мисливець не вживає під час своєї роботи жодних чарів, тільки праведним шляхом намагається досягти успіху. Наприклад, ідучи на полювання, він молиться, переступаючи поріг, хреститься і, беручи рушницю на плече, каже: «Боже помагай!»» [3, с. 149]. Водночас другий тип мисливця задля успіху на полюванні застосовує замовлену («направляю») рушницю, виголошує спеціальне замовляння, аби викликати до себе звірину, або користується допомогою дідька, якого висиджує із яйця-зноска. Вся діяльність такого неправедного мисливця вважалася в народі нечистою, а, отже, і здобуття спеціальної замовленої рушниці було антихристиянським і спрямованим на осквернення християнських святинь.

Для того, щоб здобути «направляю пушку», виконували ряд магічних дій: «Моя тета була віддана за Яблунецького, та він був охотник, рапиці, давно звали рапиціами. Та він дуже був до того, та теті Марійці він каже: «Марічко йдеш до церкви, абись прийшла, як будеш іти од церкви, та стань онтам на ґрубнику, поклади кошіль, шо паску святити». То тета-небіжичка розказувала мамі, та вже тета поклала, як ішла із церкви, кошіль, тай сесь пушку, та прьимо в ружу (квітка на пасці. — К. В.), аби в тому середню ружу угодив. Та стрільєв у ружу, та казала тета-небіжичка, шо уже таке робив він на Великдень, і сего Великодня, і того Великодњи. Кілько тета жила із ним, тільки на Великдень він стрільєв у паску. Казала тета, шо пушка висіла на клинку, тільки пушка зачне, Яблонецький пушку в руки, олень вже під двері, та застрілив» (сміт Ясіня) [14, с. 55—56].

Значне поширення подібні вірування мали і на Поділлі, де стріляли в «хрести на роздоріжжі» [15, с. 14]. За віруваннями поліщуків, мисливцеві, який піде на такий вчинок, на полюванні допомагатиме нечиста сила і гнатиме на нього дичину [15, с. 14]. За припущенням М. Сумцова, «повід'я про демонічне значення вдалої стрільби» прийшло до слов'ян від

німців, в яких побутував звичай стріляти в хрест на Велику п'ятницю» [16, с. 392—393].

Ще один спосіб здобуття нечистої зброї, ймовірно, є більш давнім за походженням і пов'язаний із зміями. За словами респондентів, така зброя втрачала свою магічну силу, якщо з неї вбити якусь домашню тварину: «Охотники нігди не хотьби пса встріли-ти, кажуть, що з тої пушки вни лиш на звірку. В мене туй пес, я мав таку лайку сибірську, що вна сьї й на малого шаркала, віривала, то дурне було. Я всьох тут перепитав — підіть ми встрілити, кажу я сьї не хочу труїти, би сьї мучило, нікто не пішов» (с. Лазещина)¹; «Пропускали через оружіє і змія, коли пропустиш через оружіє, та дичина віходила, так ворожили давно. І тоді сама звірина йшла, плакала, бо йшла на смерть. Якшо вбив пса або якесь домашнє, та вже тота рушниця не буде стріляти» (с. Луги) [14, с. 37].

Схожі уявлення, пов'язані з гадюкою, в середині ХХ ст. були поширеними і серед гуцулів Косівщини, де аби рушниця добре стріляла, в її дуло заганяли гадюку та вистрілювали [7, с. 302]. Подібні повір'я, пов'язані із змією, через яку можна надати влучності та смертельної сили пострілу, побутують і в інших етнографічних регіонах України. Так, на Поліссі перший постріл із нової рушниці здійснювали у гадюку [13, с. 187]. Побутували подібні вірування і на Волині, де подрібнену на шматочки шкіру вужа додавали до набоїв [17, с. 27].

Це дає змогу припустити, що у повір'ях, пов'язаних із змією, мисливці опиралися на імітативну магію. Керуючись принципом «подібне викликає подібне», мисливці намагалися завдяки таким ритуалам уподібнити постріл із рушниці до укусу змії і зробити його смертельним. До такої рушниці, за народними віруваннями, звірину приводив нечистий: «Було, що замовляли пушку, це таке батько мій розказував. Сідаєш ти собі на пеня на галявину — де хочеш, а тобі замовлена така є, розумієте, пушка, і коли наближається той час, що ти маєш стріляти, та сама звірка йде на тебе і плаче. Оно так як олень, як слизи йдуть, бо воно його жене, що вно мусит іти, аби ти стрілив. А та пушка так шо стояла у 12 часів на клинку, де стояла у ко-

морі, она сама била, стріляла, як чуствує (відчуває. — К. В.), шо десь є, то замовлено, то пропасник» (с. Богдан) [14, с. 89]; «У діда висіла на стіні пушка, дідо руки склав, пушка ся захитала, всьо, у городі шось (дичина. — К. В.) є» (с. Бребої) [14, с. 95].

Українці Карпат нагромадили значний масив знань у різних сферах. Традиційні знання, що супроводжують мисливство, є нерозривно пов'язаними з використанням природного середовища. Одним з найважливіших в успішному мисливському промислі було саме володіння спеціальними знаннями про особливості поведінки тварин, місця їх перебування в той або інший період року. Так на птахів полювали, дотримуючись ряду правил: «Готури (глухар. — К. В.) мають ток на весні у кінці березня — початок квітня, початок травня вже кінчаєсь ток. Значить 25 квітнї повний розгар току, але в тот розгар току добре йти 20 або числа 18, бо курка приходить, а його тогди мош вікликати д собі, він, коли токує, курка приходить та сідає на 3—4 метри на смереку від землі і каже так «Ваф, ваф, ваф», а я тоже так повторяю, він [глухар] д мині йде, лиш я не киваюсь, дивлюся на нього. Готур токує, він коли каже «Ти, тить» — він лиш ходить, а коли скрінцає в дзвобок, він загу-рений, д нему мош підійти близько. А коли каже «Ти тить», видить усно, тай дивиться, чи там шось не кинулося» (сміт Ясіня)².

На тетерука полювали заздалегідь, споруджуючи на токовищі засідку, або з підходу: «Но та готури кінчили ток, а котерваки (тетеруки. — К. В.) на-чинають. На котервака копали такий рожок, за-саджували маленькими чубрачками, а рожок ко-пали у висоту чоловіка, там треба наробити-ся, таке, як дикунок на кулемет. Той, шо копав там дикунок, тай каже: «Обсадив собі смеріч-ками, аби помеже смерічки пушку вісунути тай його вбити».

Котервак токує, він один каже «Чу-фі», дру-гий «Туру-тутуту», і підлітає вверх на три ме-три, паде на землю, він паде зажмурений, сліпий. Тай я пішов там над Скопесков є Занідська ко-пиця, сонце гріє, так підійшло вверх від грунї,

¹ Зап. Король В.В. 19.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Пасійчук Василь Васильович 1975 р. н.

² Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

а котервак на тім ґрунї токує, відси кусок снігу така одео о, та з суші паде на сніг, а з снігу вілітає вверх, тай паде знов, тай там токує. Котервак так фітькає, я спустився в долину, але раз подивився в бінокль, куди йти д нему, та відси ліс, а відси джереп такий низький. Я помежи тот джереп пішов на него, так я підійшов гори, шо коли він підлетів гори, шо видів верьх його. О я вже не йду, я вже впав на землю, я вже йду по пластунський, та я ся підсунув та вбив його. Коли він підлітав, коли падав на землю, я підійшов блище, коли він падав і я падав, а потім коли він упав, він 5—10 минут стоїть, шо ані не кліпає. Я ся підсунув на него, та лиш жду коли він підлітає гори, бо він ся зажмурює, та як паде на землю зажмурений, я тоді біжу чим ближче. Та я війшов уже на хребет, шо вже від мене десь на 15 метрів, а я маю дрібні шроти маленькі. Чого сьї бере 5 такий дрібний шрот, як мак, бо я бив ворона на 20 метрів картечов крупнов 9, ворон полетів, в нього такі крила плотні, шо то не бере. А б'єсьї маленьким шротом, чого, бо шрот піде в голову, пірьї не пошкодить, а голову пошкодить. Та котервака, коли я підійшов так, шо я вже його видів та він впав на землю, він тихо стоїть так тихо, а відтак вже починає так ходити, дивиться, чи десь шось не кинулось. Шось би сьї кинуло, пішов, будьте здорові» (сміт Ясіня)³.

Здобуте мисливцем перо тетерука мало особливу цінність ще в середині ХХ ст., ним прикрашали свої капелюхи не лише мисливці, але й заможні ґазди: «Котерваки лиш у скалах, і тото таке дороґе перо, діди тоти давні, то собі клали за крисані, та до церкви ходили в тих перах, аби виділи, шо то з котервака перо» (сміт Ясіня)⁴; «Богданці давали вівцю за два пера [тетерука], а він їх клав за щипку. То ще діди так ходили, тай в ни так. Тепер вже всьо перейшло на такі фіґлі, шо молоді то всьо лишують» (сміт Ясіня)⁵.

³ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

⁴ Зап. Король В.В. 24.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Марусяк Юрій Олексійович 1964 р. н.

⁵ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

Незалежно від мисливського сезону постійним об'єктом полювання залишався вовк, який був чи не найбільшим ворогом скотарства. На вовка полювали на принаді, ставили пастки, загоном, з підходу: «Вовк дуже ся сокотить, коли ви вбили коньї там на приманок, він прийшов на того конє, шо вскубне, роззираєся і тікає гет, аби го не вбили. Прийде ввечері десь у 8—9 часів, ходить кругом, ходить віслуховує. Чи десь хтось не сів, чи десь хтось не йде, ходить кругом, а покажесі в 10 часів, вижу, шо йде по принаду, він себе сокотить, по опівночі в час, у два приходить, поклав лабу на коньї, тай рве тих ребер, або мньїса ззаду, кінь облуплений. Два рази вкусив, втік, так, якби хтось напудив, приходить знов їсти, та так намісить слідів, шо так, як би їх Бог знає кілько було, а то він один був. Та я його припущу, най іде їсти, вкусив, подивився, я бехнув — упав»⁶; «То є, шо вовк не паде у капкан. А чого? Бо сталь, шо є напружена, вна дає звук великий, то всьо вие, така маленька шпілька, така піціцька, і тото цїпкає. А сітка — вна в напрузі, вна пищить, він ближче не піде, як на митер, і на митер не піде, аби упав на ню. Упаде коло води, де є перепад і шум води, там упаде».

Вовкам приписували вміння «замовити» людину, «закрити мову»: «Я тут малим хлопцем ходив у ліс за дривом тут ньиньова сестра жила, та вона мені каже аби я не йшов від полудни в школу, а йшов у ліс з нев. Пішов рано з нив тай я, а вже від полудньї не йшовім, а вна пішла сама, найшла того сухарьї, шо він утьїв рано, віробила собі дриво, проходя два вовки, конєц того вершка, шо впав. Тай один одного по зашию ловлять лабами, тай гарчать один на одного, тай д ній ся наблизьї. Ся хап сокиру тай відки прийшла. Вибігла на дороґу, а там йде постарий чоловік з конем у ліс тоже по дрива. Шо є Досю, куда біжиш? Не годна говорити, дри пазуху. Удерла пазуху тай проговорила. Так може замовити людину, шо як не вдре пазуху, розірве сорочку аби проговорила» (сміт Ясіня)⁷.

⁶ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

⁷ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

Здобуте на полюванні вовче горло мисливці продавали, воно користувалося значним попитом серед «знаючих» людей: «Вовка в'є чоловік та вирубує горло то від вовка, та іде, та дихає, дує на людину тай стає людина вовком. То давно ся так бояли того, шо Мати Божа» (с. Луги)⁸; «Ми коли вбили в Студенім 4 вовки, а були 4 горла, та я одному егерови верх два, а собі два озьмив. А Штень мені каже Юрочку, а куди ви це берете, Ключівський ще там був, а я кажу та беремо Штенью аде баби гроші дадуть. Будьте добрі хлопці, шо за одно горло? Я маю за ці два горла 30 рублів. Знаєте шо я вам даю гроші, а при моїх очах вержіть ті горла в шпор, аби згоріли, а я вам плачу по 30 рублів. Знаєте який то гріх розганьити двох молодих. А я не розганьюю, я дам най розганьють, то тому гріх хто робить, а я не роблю.

Вовче горло, допустім ти оженивсі озьмив там дівчину, тай ще якась файна любацина попалася, ти вже на жінку дивишся отак о, а мама тої доньки шукає оби вас з тов уже любасков вже вас розігнати, та дує у вовче горло. Та вовче горло тепер ту аде маєте яблїчко, а тут має від того, а я їй даю відси дуги, бо я тут позначив на яблїчко, та вона дує на себе. Горло отаке може бути десь 10—12 сантиметрів, вже від яблїчка до кишечника. Але я мав одну жінку з Верховини, вна мені каже Юрочко добре горло треба заворожити» (сміт Ясіня)⁹; «Як хочать аби тя обчинити, обмерзити, та дують у вовче горло. Ти не видиш, та вони дують у вовче горло» (с. Говерла)¹⁰.

Особливим було ставлення мисливців до ведмедів, в яких, окрім людини, був ще один ворог — куниця: «В кінци грудня він залягає до в березнь місяци, у березні починає тепло він виходить з того. Самка залягає десь на 100 метрів від потока, робить собі нору. Нора ся робить так, прямо і в бік, аби на ню сквозняк дуже не дув, наносує моху багато. Там кісточки не може бути, там чисте місце.

⁸ Зап. Король В.В. 25.04.2018 р. в с. Луги Рахівського р-ну, інформатор Ковачук Марія Андріївна 1938 р. н.

⁹ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

¹⁰ Зап. Король В.В. 24.04.2018 р. в с. Говерла Рахівського р-ну, інформатор Сухан Олена Іванівна 1934 р. н.

У березнь місяци ведмедиця виходить, коли вже там 10—15 числа виходить з того лігва, йде пити води, тай вже десь по стеблови є зеленого. Сніг зійшов, а вна робить до сонцьи, значить пішла пити води, а двох маленьких лишила там. Приходять куницї, залізають тудя, одно загризла, тай віскочила, прийшла ведмедиця одно пішло д ній друге не киваєся, она того віверла гет. Куницї вітягли то за 5—6 метрів збоку, та з'їли. Через два тижні може через тиждень, як знову пішла пити води куницї ідуть другого шукати, другий ще там нявкає, і другого забрали, пропало сімейство. Я прихожу на весні в кінци березнь місяци в квітні, сліжу — пішов ведмедь звором удолину тай пішов сюда, у ліс він іде лупити смереки та ссе смолу з кори. Ще нема шо пасти, він так пасе. А я прихожу тудя, сліжу за сим, пішов у долину та через дорогу, а я тоди за його слідом горі прихожу. Прихожу тудя горі відивлю ся добре, нема нічого, пішов кругом нема заходу лиш вихід, ага я заліз у лігво, подивитися як там є, там моху повно, там така печера довга, широка. Пішов понище, нахожу голову, кістки держатьсьи купи, всьо об'їли куницї, тай порозтігали то по чубраках тих. Оде маєте сімейство ведмедів, так кожного году пропадають ведмеді, а то ніхто не знає, шо малих поїдає куницї» (сміт Ясіня)¹¹.

З ведмедя, борсука, а також собаки найбільше цінувався жир, який використовували з лікувальною метою: «Говорьи люди ой медвежий жир великий лік, другий каже ньи борсучий, він за один місяць гіркий лиш мастити коліна. А самий сильний жир із пса, а особливо як дись хтось має малі письита, та би одного або двох озьмив, зробив на него такий вольєрчик, набити так лати аби рідко стояло, коли він шось робить аби падало на землю, аби був в чистоті. Не більше треба держьити як три місяци, та далі його вбити і з него жир. Я мав того собачого жиру, я кождий квартал бив по 5—6 псів по селу, і шо котрий файний я беру в ліс луплю. Жінка тото топить файно, жир має бути білий як сніг, не жовтий або якийсь червоний, має бути чисто білий. Він має сьи сипати

¹¹ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

як сметана в бутилку, то є настоящий собачий жир» (сміт Ясіня)¹².

Поряд з активною формою полювання, коли мисливець або група мисливців, використовуючи зброю, переслідує тварину, чи із засідки добуває звіра, поширеною є і пасивна форма полювання, яка полягає в тому, що мисливець ставить пастки (торгла, сітки, слуп) на звіра: «В давнину клали торгла, то таке було. Жердка прибита до двох смерічок, одна жердка десь на висоті грудей. Вище него клали ще одну, а підпирали сісю із тов... та не була прибита. Таким бучком, але мав бучок кранку (гілка), а на кранку натягали приманку. А верх тої другої жердки клали ще дві жердки, а верх тих двох жердок клали груз. Коли приходила куніця, то вона йшла до тої приманки. З тов приманков вона тягнула до себе і тот, називали, калімбуг і тот груз падав на сю жердку і ловив куніцю і вона на землі не була» (сміт Ясіня) [18, с. 264]; «Торгла треба робити так: на двох деревах, там прибити жердку, такі два дерева збоку, покласти зверху настіл з щетини або з дощок, то так зводиться у ножиці там кладеся такий ключ, вна [куніця] потегне за мнесо, а то гопне і зазме її» (сміт Ясіня)¹³ (іл. 1—5).

Смерть несправедного мисливця (як і босоркані, «знаючих»), була особливо тяжкою і тривалою. В передсмертних муках інколи проводили по кілька днів: «То лиш тому, хто б'є звірку, а знає шептати, кажуть, знає ворожити словами такими, звірка сама йде. Звірка буде йти сама на тебе, слизи каплють, сама йде дивитися, бо ти її приворожиш такими словами, шо знаєш. Та такий, шо не гія йому шукати звірку тижнями, але відтак, як ся прийде спочивати. Мій тоже лісником чоловік робив, та не було такого би десь не вбив, але не знав шептати, тай так спочив, шо і не знаю коли. Такого ні, шо б'є звірку, але аби не знав шептати, шо звірка йде на кулю, то є гріхота велика. Такі шо знають шептати, такі не годни спочити» (с. Говерла) [14, с. 15]. Респонденти

¹² Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

¹³ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в сміт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

Іл. 1. Жердка, на яку встановлюють торгла (пастка для куніць). Світлина Коцан В. 2017 р.

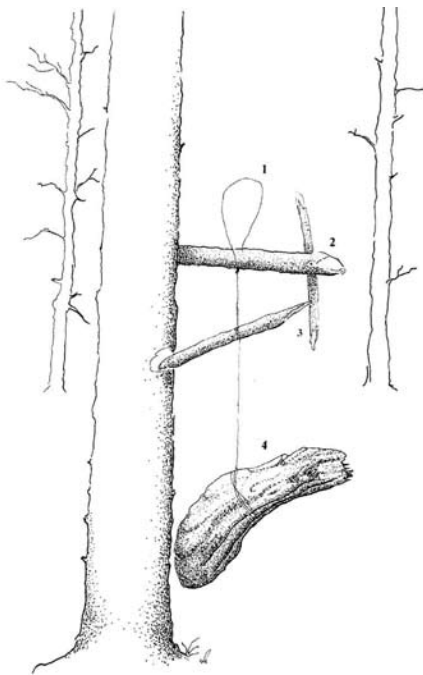
Іл. 2. Встановлена торгла. Світлина Коцан В. 2017 р.

Іл. 3. Торгла, яка «спрацювала». Світлина Коцан В. 2017 р.

Іл. 4. Климбуг. Світлина Коцан В. 2017 р.

Іл. 5. Торгла: 1. Петля з дроту. 2. Жертка. 3. Климбуг. 4. Груз. Малюнок автора

таку смерть пояснюють зв'язком мисливця з нечистим, або тим, що мисливець їв м'ясо рисі чи тварини, яку вполювала рись: «То коли похорон та дичка приходила позерати, лісників та браконьєрів повно, а то коли дичку візває молитвов, або з помощью біса. То у Лугах три кілометри звідси був чоловік, що таке знав, він іде з рушницею в ліс та

без м'яса не приходив. Та він знав все, він тяжко померає, він зв'язаний з бісом, то хтось його із старих людей навчив» (с. Говерла) [14, с. 10].

Існували і спеціальні обряди, аби полегшити смерть такому несправедному мисливцю: стелили шкіру оленя, рись «викликали»: «То рапишціам, браконьєрам, шо негодни умерти та вікликали рись. То старому Микиті ту такий дідо був рапишці старий, но та вікликали рись. Та то лиш знав старий Вухаль тут» (сміт Ясіня)¹⁴; «То кажуть, шо шкіру із оленя шукають та кладуть тото тіло на тоту шкіру та так аби спочив. Та попи моляться, тут у нас такий був, шо не годен був спочити та стелили шкіру» (с. Говерла) [14, с. 15]; «То лиш вбити коли увірений шо вб'є, бо якщо десь так упаде олень та рись доїсть ту дич шо має кулю того, то є дуже страшне шо відтак не може вмерти. Та треба відкликати рись, розломлювати, розколювати отак вилу і розмітувати на даху, аби... та там є примова» (сміт Ясіня)¹⁵; «Та то брали вилу дерев'яну та йшли на верх та то ламали, то рись вікликали, таким шо зіли м'ясо з рисі, та не міг умерти» (с. Говерла) [14, с. 20]; «Якщо найшлисьте в лісі вбиту худобу, шо вна ще добра нічим не чути, но а тото рись заїла, тай якщо ви мете тото їсти мн'ясо, тай не мете годни вмерти, треба рись відкликати. Та казали шо треба рись кликати: «Рисе, рисе ти їла штучку тай моя Анна їла штучку», та каже «Рисе, рисе ти не доїла штучку, а моя Анна чи Маріка з'їла штучку», та йде на побій зверхи і там кричить: «Рисе, рисе ти не доїла штучку (м'ясо. — К. В.) та моя Анна, там Параска доїла, забири собі ту штучку шо не доїла», та відтак вже годна вмерати. То баби тото робили так на побій виходили та відкликали рись, а тепер тим ся не займають» (сміт Ясіня)¹⁶; «То казали шо негодни вмерати, бо був браконьєр та бив рисі. Та казав дідо шо треба було вилу два рогачку, та чоловік шо знає відкликати, та аби виліз на побій, та аби розчах-

¹⁴ Зап. Король В.В. 17.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Павлючок Василь Миколайович 1956 р. н.

¹⁵ Зап. Король В.В. 15.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Базюк Анна Миколаївна 1969 р. н.

¹⁶ Зап. Король В.В. 26.08.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Гутилюк Гутилюк Юрій Андрійович 1928 р. н.

нув, та аби в один бік верх, та в другий і казати: «Рисю — Борисяку бери собі штуку, а верни Богу душу». Тай уже вмере тот шо не годен вмерти» (сміт Ясіня)¹⁷.

За традиційними віруваннями проводити в останню дорогу таких мисливців «приходила» звірина, найчастіше олені, косулі, рись: «То коли похорон та дичка приходила позерати, лісників тай браконьєрів, а то коли дичку візиває молитвов, або з помоцу біса. То у Лугах три кілометри звідси був чоловік, шо таке знав, він іде з рушницею в ліс, та без м'яса не приходив. Та він знав все, він тяжко помирає, він зв'язаний з бісом, то хтось його із старих людей навчив» (с. Говерла)¹⁸; «Було так, шо хоронили тутка, та приходили олениці, або олень приходив сам, але не відкликають рись, а приходила у той день, коли несли тіло» (с. Чорна Тиса)¹⁹; «Тут недалеко, де церква, та лісівник був, шо ходив, та вбивав звіршит, та як помер, та так йшли до вріки з ліса онде і там «Ум, ум», дичина, а він помер, так мукали, як тварини» (с. Луги)²⁰.

За визначенням С. Токарева, мисливські звичаї, обряди, повір'я та прикмети становлять особливу групу магичних дій, шо свідчить про давність їх походження [19, с. 140].

Висновки. Вірування, у яких мисливцю приписують надзвичайні, езотеричні здібності, зумовлені самою специфікою цієї галузі господарювання, яка завжди була пов'язана з таємничим, незрозумілим широкому загалу.

1. Шухевич В. *Гуцульщина*: в 5 частинах. Передм. А.А. Карпенко; післям. М.С. Глушко; упоряд. О.О. Савчук (Репринтне видання 1899—1908 рр.). Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018. 1218, [10] с., [294 іл.].
2. Онищук А. Останки первісної культури у Гуцулів. Записано в Зеленій, Надвірнянського повіту. *Матерія-*

¹⁷ Зап. Король В.В. 27.04.2020 р. в смт Ясіня Рахівського р-ну, інформатор Морозюк Марія Іванівна 1928 р. н.

¹⁸ Зап. Король В.В. 23.04.2018 р. в с. Говерла Рахівського р-ну, інформатор Ковачук Василь Васильович 1961 р. н.

¹⁹ Зап. Король В.В. 20.08.2020 р. в с. Чорна Тиса Рахівського р-ну, інформатор Микитюк Юрій Іванович 1964 р. н.

²⁰ Зап. Король В.В. 25.04.2018 р. в с. Луги Рахівського р-ну, інформатор Щербя Олена Миколаївна 1933 р. н.

- ли до української етнології. Львів, 1912. Т. XV. С. 159—177.
3. Потушняк Ф. Стрільба в народном вірованю. *Літературна неділя*. Річник II. Ужгород, 1942. С. 148—151.
4. Потушняк Ф. Гад в народном вірованю. *Літературна неділя*. Річник I. Ужгород, 1941. С. 88—90, 101—103.
5. Мандибура М.Д., Феєдина Р.Й. Допоміжні види занять. *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. Відп. ред. Ю.Г. Гошко. Київ: Наукова думка, 1987. С. 146—157.
6. Романюк В. Вірування мисливців Українських Карпат. *Народознавчі зошити*. 2011. № 2. С. 207—214.
7. Романюк В. Мисливська магія Гуцульщини (кінець XIX — сер. XX століть). *Народна культура України: традиції і сучасність: матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 40-річчю заснування Національного музею народної архітектури та побуту України, Київ 8—10 жовтня 2009 р.* Укладач і наук. ред. П.М. Феєдака. Київ: Задруга, 2010. С. 300—306.
8. Романюк В. Народна мисливська етика українців Карпат. *Гуманітарні та соціальні науки: матеріали III Міжнародної конференції молодих вчених НСР-2011, 24—26 листопада 2011 року, Львів, Україна*. Національний університет «Львівська політехніка». Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2011. С. 66—67.
9. Романюк В. Традиційні мисливські пастки в Українських Карпатах у другій пол. XIX — першій пол. XX ст. *Народознавчі зошити*. 2008. № 1—2. С. 74—84.
10. Романюк В. Активна форма традиційного мисливства в Українських Карпатах у другій пол. XIX — серед. XX ст. *Народознавчі зошити*. 2009. № 5—6 (89—90). С. 685—693.
11. Дмитренко А. Етнокультурні традиції мисливського промыслу Житомирського Полісся. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. Луцьк, 2013. № 22 (270). С. 185—190.
12. Дмитренко А. Мисливські табу, повір'я і прикмети. *Етнічна історія народів Європи: Зб. наук. пр.* Вип. 21. Київ: Унісерв, 2006. С. 20—28.
13. Аркушин Г. Повір'я мисливців Західного Полісся. *Древляни: Збірник статей і матеріалів з історії та культури Поліського краю*. Львів, 1996. Вип. 1. С. 183—193.
14. *Фонди Комунального закладу «Закарпатський музей народної архітектури і побуту» Закарпатської обласної ради. (КЗ «ЗМНАіП»ЗОР ЛМ). 15755/1706*. Польові матеріали до теми «Народна демонологія та народна магія», зафіксовані Королем В.В. 2018 р. в Рахівському р-ні Закарпатської обл. 98 арк.
15. Беньковський І. Поверья и суевєрия, относящиеся к охоте. *Киевская старина*. 1898. Т. LXI. № 7. Отд. 2. С. 9—14.

16. Сумцов Н.Ф. *Культурные переживания [Исследование о южно-русском фольклоре с привлечением фольклорного материала всех славянских, также арийских народов]*. Київ: Киевская Старина, 1890. 406 с.
17. Seweryn T. *Lowiectwo ludowe na Wolyniu*. Lud. T. XI. Lwow; Warszawa; Krakow; Poznan; Wilno, 1932. S. 24—35.
18. Юдик В. Мисливство та рибальство в селищі Ясіня та його околицях. *Етніка Карпат*. Випуск 3. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2018. С. 264—269.
19. Токарев С.А. *Религиозные верования восточнославянских народов: XIX — нач. XX века*. Отв. ред. С.И. Ковалев. Москва; Ленинград: Изд-во АН СССР, 1957. 164 с.

REFERENCES

- Shukhevych, V. (2018). *Hutsul region: in 5 arts* (Reprint edition 1899—1908 rr.). Kharkiv: Vydavets Oleksandr Savchuk [in Ukrainian].
- Onyshchuk, A. (1912). *Remains of primitive culture in Hutsuls. Recorded in Zelena, Nadvirna district. Materials on Ukrainian ethnology* (Vol. XV, pp. 159—177). Lviv [in Ukrainian].
- Potushniak, F. (1942). Shooting in the folk belief. *Literary Sunday* (Yearbook II, pp. 148—151). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Potushniak, F. (1941). Snake in the folk belief. *Literary Sunday* (Yearbook I, pp. 88—90, 101—103). Uzhhorod [in Ukrainian].
- Mandybura, M.D., & Fedyna, R.I. (1987). Auxiliary classes. *Hutsul region: Historical and ethnographic research* (Pp. 146—157). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. (2011). Beliefs of hunters of the Ukrainian Carpathians. *The Ethnology notebooks*, 2, 207—214 [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. (2009). Hunting magic of Hutsul region (end of XIX — middle of XX centuries). *Folk culture of Ukraine: traditions and modernity: materials of the International scientific conference dedicated to the 40th anniversary of the National Museum of Folk Architecture and Life of Ukraine, Kyiv, October 8—10, 2009* (Pp. 300—306). Kyiv [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. (2011). Folk hunting ethics of Ukrainians in the Carpathians. *Humanities and Social Sciences: Proceedings of the III International Conference of Young Scientists HSS-2011, November 24—26, 2011, Lviv, Ukraine. Lviv Polytechnic National University* (Pp. 66—67). Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. (2008). Traditional hunting traps in the Ukrainian Carpathians in the second half XIX — the first part XX century. *The Ethnology notebooks*, 1—2, 74—84 [in Ukrainian].
- Romaniuk, V. (2009). An active form of traditional hunting in the Ukrainian Carpathians in the second half XIX— middle XX century. *The Ethnology notebooks*, 5—6, 685—693 [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. (2013). Ethnocultural traditions of hunting in Zhytomyr Polissya. *Scientific Bulletin of the Lesia Ukrainka East European National University. Historical sciences*, 22, 185—190). Lutsk [in Ukrainian].
- Dmytrenko, A. (2006). Hunting taboos, beliefs and omens. *Ethnic History of the Peoples of Europe* (Issue 21, pp. 20—28). Kyiv: Uniserv [in Ukrainian].
- Arkushyn, H. (1996). Beliefs of hunters of Western Polissya. *Drevlyany: Collection of articles and materials on the history and culture of Polissya region* (Issue 1, pp. 183—193). Lviv [in Ukrainian].
- Korol, V.V. (2018). Field materials on the topic «Folk demonology and folk magic». In *Funds of the Communal Institution «Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life» of the Transcarpathian Regional Council. (KZ «ZMNAiP» ZOR LM)*. 15755/1706 [in Ukrainian].
- Benkovsky, Y. (1898). Beliefs and superstitions related to hunting. *Kyiv antiquity*, 7 (Vol. LXI, pp. 9—14) [in Ukrainian].
- Sumtsov, N.F. (1890). *Cultural experiences [Research on the South Russian folklore with the involvement of folklore material of all Slavic and Aryan peoples]*. Kyiv: Kievskaya Starina [in Russian].
- Seweryn, T. (1932). *Lowiectwo ludowe na Wolyniu*. Lud (Vol. XI, pp. 24—35). Lwow; Warszawa; Krakow; Poznan; Wilno [in Polish].
- Iudyk, V. (2018). Misliviness and ribalism in the village of Yasiya and the outskirts. *Ethnika of the Carpathians* (Issue 3, pp. 264—269). Uzhgorod [in Ukrainian].
- Tokarev, S.A. (1957). *Religious beliefs of the East Slavic peoples: XIX — early XX century*. Moscow; Leningrad [in Russian].